

Kapitel 1: Indledning

1.1 Dansk tegnsprogs opståen

Dansk tegnsprog er et af de ca. 150 tegnsprog som kendes i dag. Disse tegnsprog bruges som primært sprog blandt mennesker der enten er født døve eller er blevet døve i en tidlig alder. Sprogene tales også af hørende der omgås døve som familie, venner eller i egenskab af deres profession som tolk, præst, socialrådgiver eller lignende. Man skelner gerne mellem tegnsprog som er opstået i et område hvor der er udbredt arvelig døvhed, såkaldt *landsbytegnssprog* (*village sign languages*), og tegnsprog der er opstået og har bredt sig på og fra døveskoler, de kaldes *bytegnssprog* (*urban sign languages*).

I 1805 oprettede lægen Peter Atke Castberg en skole for døve børn i København. Den fik kongelig anerkendelse gennem en lov i 1807 (Holm m.fl. 1997; Widell 1995; Engberg-Pedersen 2021, 2022), og det var på denne skole dansk tegnsprog først blev kendt. Dansk tegnsprog er altså et bytegnssprog. Den første beskrivelse af dele af sproget findes i nogle små hæfter skrevet af Castberg (1809). Før 1970 blev dele af dansk tegnsprog også beskrevet af præsten Johannes Jørgensen i hæftet *Tegnsproget: Dets væsen og dets grammatik* (1910). Desuden blev der udgivet en række ordbøger eller tegnlistor; en oversigt over dem kan man finde i en artikel af Thomas Troelsgård (2006).

1.2 Dansk tegnsprogs særlige karakter

I de følgende afsnit i dette kapitel gennemgås nogle af de træk som karakteriserer tegnsprog til forskel fra lydssprog, og som gør det nødvendigt at bruge særlige fagudtryk i beskrivelsen af tegn og sætninger på tegnsprog. Nogle af disse træk hænger sammen med at tegnsprog formidles ved hjælp af andre artikulatorer end lydssprog. Artikulatorer er de dele af et menneske der fysisk bidrager til at producere sprog. I lydssprog er det bl.a. lunger, stemmelæber, tunge og læber; i tegnsprog er det hænder, ansigtets muskler m.m. I slutningen af kapitlet introduceres også nogle fagudtryk som ikke hænger sammen med at dansk tegnsprog er et visuelt sprog. Det er fagudtryk som vi bruger til at beskrive tegnsprogs grammatiske karakter (se afsnit 1.2.5), men som normalt ikke bruges i dansk skolegrammatik. I øvrigt bruges de latinske former af almindelige grammatiske fagudtryk i denne bog.

1.2.1 Visuel kommunikation

Ligesom alle andre sprog er dansk tegnsprog tilpasset den sans som sproget skal opfattes gennem, i tegnsprogs tilfælde synssansen. Det betyder at tegnsprog produceres af de dele af kroppen som mennesker har mere eller mindre bevidst kontrol over, og som samtidig kan ses af en der primært fokuserer på den andens ansigt. Ved lydssprog har man hidtil især fokuseret på det der siges med lyd eller skrives, men nyere forskning i gestik har vist at det der siges, er tæt forbundet med gestik når man taler et sprog som dansk.

I forskning i gestik, altså de betydningsbærende visuelle signaler som mennesker laver når de taler, skelner man mellem forskellige typer (McNeill 1992). Talesamtidig gestik kan fx være en drejende bevægelse med hånden når man taler om at skrue et låg af en krukke, eller hævede øjenbryn når man udtrykker overraskelse eller stiller et spørgsmål. Emblemer er håndtegn med en nogenlunde fast form og en bestemt betydning som *thumbs-up*, V-tegnet om sejr eller vinke-farvel; de bruges i reglen uden samtidig tale, men kan dog integreres i et taleforløb. Emblemer er konventionelle i en særlig kulturkreds, dvs. at den særlige forbindelse af en form og en betydning som emblemet udgør, kun bruges i en særlig kulturkreds. I nogle kredse i Danmark kan man bruge et emblem hvor man trækker det underste øjenlåg nedad ved hjælp af pegefingern og samtidig ser på sin modtager; det betyder 'Tror du du kan narre mig?!' eller 'Jeg lader mig narre!' *Thumbs-up* kendes i en større kulturkreds, godt hjulpet på vej af Facebook.

En anden type gestik er pantomime. Her identificerer en person sig med et menneske, et dyr eller en genstand og udfører de bevægelser som mennesket, dyret eller genstanden ville udføre. Hvis det er en pantomimisk gengivelse af et menneske, efterligner mimikeren menneskets krops-, hoved- og håndbevægelser og ansigtsmimik (se fx videoer med Marcel Marceau på nettet). Den talesamtidige gestus at skrue et låg på en krukke kan ses som et pantomimisk aspekt i en talesamtidig gestus. Men talesamtidig gestik kan også rumme elementer man ikke ser i ren pantomime: Man kan fx bruge en flad hånd med håndfladen nedad til at vise en bil samtidig med at man siger: "Så kom der pludselig en bil fræsende." Så er det ikke hele den talende der repræsenterer bilen, men kun hånden.

For at forstå hvordan tegnsprog opstod, kan man se på hvordan døve børn kommunikerer når de aldrig har set et egentligt tegnsprog. Børnene bruger – lidt ligesom mimikeren – alle de bevægelser mennesker bruger når de færdes i verden og kommunikerer med hinanden. Fx kan de bede nogen om at skrue et låg på en krukke ved at efterligne den bevægelse man laver når man skruer et låg på, eller den bevægelse de har set hørende lave

når de taler om at skrue et låg på en krukke. En af oprindelserne til dansk tegnsprog og andre tegnsprog er sandsynligvis den skabende kommunikative kraft hos døve børn, altså deres udnyttelse af deres krop til at efterligne andres – og deres egne – bevægelser når vi håndterer ting i vores omgivelser og kommunikerer med hinanden med brug af talesamtidig gestik. En talesamtidig gestus kan fx være en vandret bevægelse af hånden samtidig med at vi siger: ”Så trillede den hen ad gulvet.” Børnene kan også efterligne og bygge videre på de bevægelser som ting laver (fx en rullende bold, en kørende bil eller en helikopter med roterende vinger). Især i USA har man undersøgt de kommunikationsformer som døve børn uden kontakt med et tegnsprog, selv udvikler. De kommunikationsformer kaldes *home sign*, og de er en af kilderne til viden om tegnsprogs oprindelse.

1.2.2 Dansk tegnsprog og fransk tegnsprog

Da Castberg oprettede døveskolen i København i begyndelsen af 1800-tallet, havde han opholdt sig i en periode på en døveskole i Frankrig og set franske tegn brugt i undervisningen. Der er grund til at tro at han overførte tegn fra fransk tegnsprog til sin nye skole i Danmark, og at dansk tegnsprog altså har overtaget nogle franske tegn. Hvor mange ved vi dog ikke. Men fransk tegnsprog og senere andre tegnsprog er også kilder til dansk tegnsprog gennem lån. Desuden låner dansk tegnsprog ord og vendinger fra dansk ved hjælp af håndalfabetet, mundhåndsystemet og ordrette oversættelser af faste vendinger til tegn.

1.2.3 Tegn og pantomimiske træk

Dansk tegnsprogs – og andre tegnsprogs – særlige karakter skyldes at de har integreret både pantomime og talesamtidig gestik, og i begrænset omfang emblemer der kendes blandt hørende. Men langt de fleste tegn i dansk tegnsprog fungerer ikke som emblemer blandt hørende. Tegn¹ som SPØRGE, VINTER og SØSKENDE er faste forbindelser af en bestemt form med en bestemt betydning; de er konventionelle i dansk tegnsprog, dvs. de er den måde man udtrykker betydningerne ’spørge’, ’vinter’ og ’søskende’ på. I dansk tegnsprog er formen i tegnet EN en knyttet hånd med en udstrakt tommelfinger (ill. 1), og formen i tegnet TO en

---

¹ Ord der bruges om tegn i denne bog, skrives med store bogstaver, en såkaldt glosse. I denne bog bruges så vidt muligt de samme glosser om tegn som bruges i *Ordbog over Dansk Tegnsprog* (ODT) (<http://tegnsporg.dk>). Det gør det muligt at se tegnene i ordbogen. Stillbilleder fra ordbogen bruges med tilladelse fra *Ordbog over Dansk Tegnsprog* (ODT).

knyttet hånd med udstrakt tommel- og pegefinger (ill. 2). Tegnene EN og TO er forskellige fra de to emblemer med betydningerne 'en' og 'to' som bruges i det danske samfund, nemlig en knyttet hånd med udstrakt pegefinger for betydningen 'en' og en V-hånd med håndryggen udad for betydningen 'to'. Manuelle tegn, dvs. tegn der udføres med hænderne, er altså faste forbindelser af en bestemt form og et bestemt indhold svarende til ord på dansk.

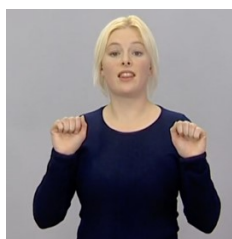

Ill. 1 Tegnet EN.

Ill. 2. Tegnet TO.

I nogle tilfælde kan man forklare hvorfor tegn ser ud som de gør. Det er fx sandsynligt at VINTER har den form det har, fordi man kan bruge en "rystende" bevægelse af hænder og underarme til at vise at man fryser (ill. 3). Men denne forklaring på tegnets oprindelse spiller ikke nogen rolle for hvordan tegnet VINTER bruges i dansk tegnsprog. I andre tilfælde er der ikke nogen forklaring på et tegns form. Det gælder fx tegnets SØSKENDE (ill. 4).

Ill. 3. Tegnet VINTER.

Ill. 4. Tegnet SØSKENDE.

Tegn som VINTER siges at være delvist ikoniske. Det betyder at tegnets form er delvist bestemt af det tegnet betyder. Der er mange ikoniske tegn i dansk tegnsprog og andre tegnsprog. I nogle tilfælde spiller tegnenes ikonicitet ikke nogen rolle for hvordan de bruges, men det gør de undertiden (se især senere afsnit om *Afbildende tegn* og om *Verbers kongruensmuligheder*).

De mere pantomimiske træk i dansk tegnsprog består i at tegnsprogstalere kan identificere sig i forskellig grad med den eller det de taler om. Så angiver de ved hjælp af hændernes, kroppens og hovedets bevægelser og mimikken at de selv skal forstås som det individ de taler om, og rummet omkring dem skal forstås som det rum den omtalte person er

i. Man kan fx fortælle om en hund der bliver begejstret da den får øje på en vandpyt som den kan rulle sig i (ill. 5). Det tidspunkt og det rum der tales om, kan være i fortiden, i fremtiden eller helt fiktivt. Identifikationen med et andet individ – eller med en selv på et andet tidspunkt – er et spørgsmål om grad. Identifikationen kan være begrænset til at man ser kort i en bestemt retning og ændrer mimik for at repræsentere en anden eller sig selv på et andet tidspunkt.

Ill. 5. Fremstilling af en hund der opdager en vandpyt og bliver begejstret.

En retning ud fra taleren kan bruges til at repræsentere en anden person, et sted, et dyr eller en genstand. I det andet eksempel under HVER-GANG i ODT laves tegnet SENDE flere gange med håndryggen vendt ud mod en retning lidt til højre set fra taleren, fingerspidserne vender ind mod taleren selv (ill. 6).²

(1) Repræsentation af en tandlægeklinik set gennem håndens orientering i tegnet SENDE og tegnet TAGE-TIL, ill. 6 og ODT: HVER-GANG

JEG FÅ-NOGET SEDDEL FRA TANDLÆGE SENDE+gentagelse+mh+c / JEG HVER-GANG JEG

TAGE-TIL+c+mh /

Vi får indtryk af at tandlægen – eller tandlægens klinik – er lidt ud for talerens højre side, og at det er derfra nogen sender beskeder til taleren. Sådant en retning kaldes et *locus*, her et locus for tandlægeklinikken. I det samme eksempel laves TAGE-TIL ved at hånden føres fra taleren selv ud mod locusset for tandlægen. Det første punkt i TAGE-TIL er talerens locus, og

---

² ODT: HVER-GANG viser at eksemplet kan ses i *Ordbog over Dansk Tegnsprog* (ODT) hvis man slår op på HVER-GANG. En forklaring på annotationen af eksemplerne findes i bogens appendiks. Oversættelserne her i bogen forsøger at vise opbygningen i tegnsprogseksemplet og følger derfor ikke altid ordbogens oversættelser.

retningen mod højre er tandlægens locus. Vi forstår at taleren tager hen til tandlægeklinikken fordi hånden i tegnet TAGE-TIL er orienteret mod tandlægens locus skråt til højre for tegnsprogstaleren og bevæges ud i den retning.

Ill. 6. Start- og slutstilling i tegnet SENDE med locus for tandlægen på talerens højre side og talerens locus om taleren selv.

De pantomimiske elementer kan være meget stiliserede, dvs. at de er forenklede på en måde som er typisk blandt tegnsprogstalere. Under KASSE (ODT) kan man se eksemplet MIKKEL GIVE MASSER-AF KASSE GIVE 'Mikkel har fået mange gaver'. I det eksempel ser tegnsprogstaleren ganske kort lidt mod højre side i slutningen af tegnet MIKKEL som om Mikkel faktisk stod lidt fremme mod højre. Et stiliseret pantomimisk element i den samme sætning er gentagelsen af GIVE med begge hænder i slutningen af sætningen: Hvis mange forskellige mennesker giver gaver, vil mange hænder bevæge sig mod Mikkel på forskellige tidspunkter fra forskellige retninger. Men der er tale om et træk som er stiliseret og helt integreret i dansk tegnsprogs grammatik; vi genfinder den samme måde at udføre et tegn på i andre verber, og her betyder bevægelsen også at mange forskellige gør den samme handling på forskellige tidspunkter.

Når hørende taler dansk, kan man se talere pege i en retning når de taler om en person eller et sted uanset at personen eller stedet ikke kan ses. Her ser man altså at talesamtidig gestik – en pegning – udnytter et locus til at repræsentere en omtalt person eller et sted. En lydprogstaler kan også spærre øjnene op for at afbilde sin egen eller en andens overraskelse på et andet tidspunkt. Her bruger taleren mimik til identifikation med en omtalt person. I dansk tegnsprog er disse typer identifikation langt mere udbygget og systematiseret end i talesamtidig gestik i dansk.

1.2.4 Flere signaler samtidig

Et andet karakteristisk træk ved dansk tegnsprog – og alle andre tegnsprog – er at forskellige dele af tegnsprogstalerens hænder, krop og hoved kan formidle signaler på samme tid. Signalerne kan enten indgå samlet i én betydning, eller de kan supplere hinanden med forskellige betydninger. Fx kan ansigtsmimikken signalere spørgsmål samtidig med tegnene GLAD PEG, altså 'Er hun glad?' Et nik og fraværet af spørgende mimik samtidig med de samme to tegn kan signalere at sætningen er fremsættende: 'Hun er glad.' Og hovedryst samtidig med GLAD signalerer benægtelse: 'Hun er ikke glad.' Hvis man kombinerer spørgende mimik og samtidig ryster på hovedet, får man betydningen 'Er hun ikke glad?' Tegnenes rækkefølge, GLAD efterfulgt af PEG, er den samme i alle fire sætninger, men den samlede betydning er forskellig fordi de andre signaler, de såkaldt *nonmanuelle* signaler, varierer.

I tegnsprog kan man også bruge de to hænder til to forskellige tegn samtidig. I reglen starter man med at lave det ene tegn, men fastholder så dette tegn ved hjælp af håndformen i tegnets slutning samtidig med at man laver et eller flere andre tegn med den anden hånd. Et eksempel på det ses i (2).

Ill. 7. Fastholdelse af tegnet SØJLE i venstre hånd samtidig med at taleren laver PEG+modtager med højre hånd.

- (2) Fastholdelse af den ene hånd i tegnet SØJLE samtidig at den anden hånd laver en række tegn, fx PEG+modtager, ill. 7 og ODT: VED

smk _____ smk smk _____ t _____
PEG+mhn EKSISTENS SØJLE / VED PEG+modtager / PEG+mhn LAND+mh / EKSISTENS
SØJLE-----

SØJLE /

'Der står et tårn. Det ved du jo. Der på marken står der et tårn.'

I (2) bruges begge hænder i tegnet SØJLE, og så fastholdes den ene hånd med håndformen fra SØJLE samtidig med at den anden hånd laver en række tegn, inden begge hænder gentager tegnet SØJLE. Derved bindes helheden sammen. Den hånd der fastholdes med håndformen fra et tegn, kaldes den *passive* hånd, og den anden hånd kaldes den *aktive* hånd. I reglen er det talerens dominerende hånd (højre hånd for højrehådede som taleren i (2)) der er den aktive hånd, men sådan er det ikke nødvendigvis.

Samtidighed ses også i det enkelte tegns udførelse, fx i det sidste tegn i (3).

(3) Ændring af tegnet GIVE ved samtidighed, ODT: KASSE

MIKKEL GIVE MASSER-AF KASSE GIVE+skiftevis+fra-hver-side-mod-midten /

'Mikkel har fået mange gaver'

Her bruges to hænder og en gentagelse af grundtegnets bevægelse, men skiftevis i de to hænder. Betydningen er at mange forskellige personer giver noget uafhængigt af hinanden. Dansk tegnsprog foretrækker at modificere et tegns betydning ved at tilføje den anden hånd til tegnet eller ved ændring af tegnets bevægelse eller det sted det udføres, snarere end ved at tilføje noget før eller efter det enkelte ord som man gør det i dansk, fx *an + komme = ankomme*, *fisk + ede = fiskede*). En ændring af tegnets bevægelse, tilføjelse af den anden hånd eller ændring af det sted tegnet udføres er også eksempler på at flere forskellige betydninger kan udtrykkes samtidig i tegnsprog: tegnets grundforms betydning + modifikationens betydning.

1.2.5 Locus, locusvalg og referenter

Ill. 6 i afsnit 1.2.3 viser et eksempel på et tegn, SENDE, der er modificeret for to loci (*loci* er flertalsformen af det latinske ord *locus*, som betyder 'sted'), nemlig tandlægeklinikkens locus og talerens eget locus. Talerens locus betegnes med *c* for *centrum*. Loci er retninger ud fra taleren som repræsenterer de enheder, steder eller tidspunkter taleren taler om. Sådanne enheder kaldes *referenter*. Det kan være personer, genstande og steder som er til stede i det rum der tales i. Det gælder fx taleren selv eller modtageren, når der tales ansigt til ansigt. Det

gælder også det sted der tales, og så kan det være andre personer, dyr eller genstande i samtalerummet.

Når man ikke kan pege direkte på det man taler om, kan man bruge retninger ud fra sin krop til at repræsentere referenterne. Så er det principielt ikke afgørende hvilken retning, altså hvilket locus, man bruger til at repræsentere en referent. Men der er nogle hovedprincipper der styrer valget af locus. Der er for det første et *ikonisk princip* på spil. Det betyder at man kan vælge et locus for en referent der afspejler retningen fra der hvor man er, til et sted referenten typisk er. Hvis jeg sidder i København og taler om en person der bor i Esbjerg, eller som jeg for nylig mødte i Esbjerg, kan man vælge et locus i Esbjergs retning (hvis man har styr på i hvilken retning Esbjerg er), eller man kan vælge et locus mod venstre fordi Esbjerg ligger vest for København. Hvis man fortæller om en samtale man havde med esbjergenseren i en bestemt situation, kan man også vælge et locus der afspejler hvordan vedkommende sad eller stod i forhold til en selv under samtalen. Alle disse valg er styret af det ikoniske princip.

Et andet princip er *semantisk* (dvs. betydningsmæssig) *samhørighed*. Det kommer især i spil når man allerede har valgt ét locus for én referent, og så skal vælge et nyt locus for en anden referent. Hvis de to referenter har noget med hinanden at gøre som fx en far og hans barn eller to ægtefæller, kan man enten vælge samme locus om begge referenter, eller man kan vælge to forskellige loci i samme hovedområde (fx mod højre) for begge. Men hvis man skal fortælle om en konflikt mellem dem, vil man snarere vælge loci i modsatte hovedområder (altså mod højre og mod venstre). I valget af et locus mod venstre for en person der bor i Esbjerg, eller som man har mødt der, er semantisk samhørighed også på spil. Personen og Esbjerg hører begrebsmæssigt sammen. Men det er så det ikoniske princip der gør at man vælger et locus mod venstre.

Meget hyppigt vælger tegnsprogstalere imidlertid ret neutralt en retning lidt mod højre hvis de er højrehådede. Vi har desværre ikke så meget erfaring med venstrehådedes locusvalg, men en person der ret gennemført taler tegnsprog med venstre hånd som den dominante hånd, vil sandsynligvis vælge et locus lidt mod venstre som det neutrale valg.

Det er ikke altid tegnsprogstalere bruger et locus om en referent. En referent får især et locus hvis den er vigtig for et længere forløb, eller hvis der henvises til den ved hjælp af et af leddene ved et prædikat der kan vise kongruens som SENDE i ill. 6 (se eksemplet under HVERGANG i ODT og afsnittet *Verbers kongruens*).

Emnet valg af locus kræver meget mere forskning. Det omfatter også ændring af en referents locus i et længere forløb som en monolog og brug af locus om samme referent i to

eller flere tegnsprogstaleres replikker i samtaler. Vælger talerne samme locus (altså fx en retning mod højre) om samme referent når de sidder over for hinanden? Hvornår bruger tegnsprogstalere deres eget locus om andre referenter end sig selv, såkaldt *rolleskift*?

Vi ved heller ikke om locusbrug spiller samme rolle for alle aldersgrupper af tegnsprogstalere. Der er rapporter om at unge tegnsprogstalere med CI bruger loci og pegninger i mindre omfang end ældre tegnsprogstalere.

1.3 Sætningsled i dansk tegnsprog – introduktion til speciel terminologi

A-led, P-led og topic

Under BRÆKKE i ODT finder man bl.a. disse eksempler:

- (1) PEG+mho MASKINE BRÆKKE AFTALE~1 PEG+mho /
'Firmaet bryder aftalen.'
- (2) JEG FALDE / BRÆKKE ARM /
'Jeg faldt og brækkede armen.'
- (3) FAR VRED / BLYANT BRÆKKE /
'Far blev så vred at han knækkede blyanten.'
- (4) PEG+mn HÅNDBOLD KAMP / MÅLMAND BRÆKKE /
'Under håndboldkampen blev målmanden skadet.'

I de forskellige eksempler bruges BRÆKKE med forskellige mundbevægelser, fx mundbevægelser svarende til *bryde* i (1) og *skade* i (4). Men mundbevægelserne er ikke en obligatorisk del af disse tegn. I (3) bruger taleren ikke mundbevægelser svarende til noget dansk ord.

Ud over BRÆKKE bruges der nogle tegn – eller led – der henviser til den der handler, og til noget der går i stykker på en eller anden måde. Det led der henviser til den der handler, kalder vi A-leddet, hvor A står for 'den mest aktive i begivenheden'. Og det led der henviser til den eller det handlingen går ud over, kalder vi P-leddet svarende til 'den mest passive i begivenheden'.

I (1) er PEG+mho MASKINE A-led, og AFTALE~1 er P-led. I (2) er ARM P-led, og A-leddet er udeladt og må underforstås fra den foregående sætning JEG FALDE. Det er selvfølgelig lidt mærkeligt at sige at JEG repræsenterer den mest aktive i handlingen, men det er trods alt mest armen det går ud over. Eksempel (3) ligner eksempel (2) ved at man igen må forstå A-leddet

fra sætningen før, nemlig FAR; her er BLYANT P-led. Endelig er MÅLMAND P-led i (4), og man får slet ikke at vide hvem der er den mest aktive, hvis der overhovedet er nogen.

Rækkefølgen af leddene i sætningerne (1)-(4) med BRÆKKE er altså sådan:

- (1) A BRÆKKE P
- (2) BRÆKKE P (underforstået A)
- (3) P BRÆKKE (underforstået A)
- (4) P BRÆKKE (intet A)

Endnu en mulighed, som ikke findes i ODT's eksempler, er FAR BRÆKKE som i (5) med eksplicit A-led og underforstået P-led.

- (5) FAR BRÆKKE (eksplicit A, underforstået P)
'Far ødelagde den.'

Hvis man fx kommer hjem og finder en krystalvase i mange stykker i skraldespanden, kan man spørge SKE HVAD ('Hvad er der sket?') og få svaret FAR BRÆKKE 'Far ødelagde den', altså A BRÆKKE. Pointen er at det kun er ud fra konteksten og betydningen af de enkelte tegn at man kan vide at (5) skal forstås som at far ødelagde vassen, og ikke som (4), at far er skadet. Hvis man kun ser sætningen N BRÆKKE, hvor N er et hvilket som helst nominalt led (en pegning, et substantiv eller en frase med et substantiv som hovedled som fx PEG+mho MASKINE i eksempel (1)), kan man kun vide ud fra konteksten om N skal forstås som et A-led (den der ødelægger) eller som et P-led (den eller det der bliver skadet eller ødelagt).

Når man ikke tager stilling til om leddet er et A-led eller et P-led, kaldes leddet *topic* i betydningen 'sætningens emne', dvs. det som den enkelte sætning handler om. Sætninger handler typisk om nogen eller noget der er aktive eller befinder sig et sted. Derfor er vi tilbøjelige til at forstå det første led som A-led når vi ikke kender konteksten. Men eksempel (3) med BLYANT og eksempel (4) med MÅLMAND viser altså at topic kan være et P-led.

Prædikat, argument og L-led

I sætningerne (1)-(5) kaldes BRÆKKE sætningens *prædikat*, og A-led og P-led kaldes tilsammen prædikatets *argumenter*.

Endnu en type argument i dansk tegnsprog er L-led. Et eksempel på det ses i (6).

- (6) EKSISTENS med L-led, ODT: EKSISTENS

t _____

OVERRASKE OP / EKSISTENS ANFØRSELSTEGN LEVE / OP EKSISTENS /

'Jeg er overrasket over at det helt oppe mod nord er der en form for liv.'

EKSISTENS i (6) har to argumenter, OP i betydningen 'nord' og ANFØRSELSTEGN LIV 'en form for liv'. Vi kunne godt kalde dem henholdsvis A-led og P-led, men betydningsmæssigt er OP ikke oplagt et A-led. Det udpeger det sted hvor noget findes. Derfor kalder vi det L-led (L for *lokation*).

Topikalisering

Et topic skal skelnes fra sekvenser som FOR-NYLLIG / VARM PERIODE / i eksempel (7):

- (7) Forskel på topikalisering og topic, ODT: ALKOHOL

t _____ t _____

FOR-NYLLIG / VARM PERIODE / POLITI FANGE+flere MASSER-AF ALKOHOL BIL /

'I sommer anholdt politiet mange spritbilister.'

FOR-NYLLIG / VARM PERIODE / er skilt ud fra resten af sætningen ved skift i mimik og et blink mellem PERIODE og POLITI. Den første del af sætningen, FOR-NYLLIG / VARM PERIODE /, sætter en ramme for forståelsen af resten af sætningen; begivenheden foregik i den nyligt afsluttede sommerperiode. Den slags led siges at være *topikaliseret*. Det skal forstås sådan at de er markeret som ramme for den begivenhed sætningen handler om. *Topic* bruges altså om sætningens emne – det den handler om, mens *topikalisering* bruges om rammen for den begivenhed eller tilstand der beskrives i sætningen. Et topikaliseret led er markeret ved ikke-manuelle træk som blink i grænsen efter leddet, skift i hovedhældning, eventuelt hævede øjenbryn m.m. og eventuelt ved manuelle træk som at slutstillingen af det topikaliserede leds sidste tegn fastholdes lidt i grænsen inden resten af sætningen.

Et topic kan være topikaliseret:

- (8) Eksempel med topikaliseret topic, ODT: SMAL

_____ t

STRIKKE / ALDRIG KASTE TØRRETUMBLER /

'Strik, det må aldrig tørretumbles.'

Her skubber taleren hovedet lidt frem og spænder muskulaturen i ansigtet og især omkring øjnene samtidig med STRIKKE, og hun blinker da dette tegn er afsluttet. Desuden fastholder hun tegnet STRIKKE en brøkdelt af et sekund. Signalerne markerer en grænse inden resten af sætningen og dermed et topikaliseret led som ramme for sætningens begivenhed.

Verber og andre ord som prædikat

Fremsættende sætninger består typisk som minimum af et topic, dvs. sætningens emne, og et prædikat som JEG FALDE 'jeg faldt' og BLYANT BRÆKKE '(far) brækkede blyanten'. I JEG FALDE er JEG topic, og FALDE er prædikat. Men topic kan udelades som i BRÆKKE ARM '(jeg) brækkede armen'. I realiteten er det derfor kun prædikatet der er nødvendigt for at der er en sætning.

Prædikatet er som nævnt hovedordet i den del af sætningen der fortæller noget om topic. I sætning (1) er der kun et ord ud over topic, nemlig BRÆKKE, som er prædikatet. Prædikater er ofte verber, men det kan også være ord der ikke typisk er verber, som fx SUR:

- (9) SUR og LÆNGE som prædikater, ODT: SUR
PERSON PEG+mh LIDT SUR / JEG+gruppe LÆNGE JEG+gruppe /
'Han var lidt sur over at vi var for langsomme.'

I (9) er prædikatet SUR i første sætning, og LÆNGE i anden sætning. Men LÆNGE kan også bruges i en adjektivfunktion (fx i udtrykket LÆNGE TID 'i lang tid') eller en adverbiumfunktion (fx VED LÆNGE JEG 'jeg havde vidst det længe', ODT: VÆRKSTED). Det kan derfor være svært at sige hvilken ordklasse LÆNGE hører til, og det vil vi undgå i denne bog. Det vigtigste er at i (9) fungerer LÆNGE som prædikat.

Led der består af mere end ét tegn

I den første sætning i (9) er PERSON PEG+mh tilsammen ét led, nemlig topic. Helheden PERSON PEG+mh kaldes et *nominal*. I nominalet PERSON PEG+mh er det semantisk bærende ord PERSON, og PEG+mh siges at modificere PERSON. Det semantisk bærende ord i et nominal er typisk et tegn der fungerer som et substantiv. Det kan så modificeres af bl.a. pegninger, af tegn der fungerer som adjektiver (fx LÆNGE TID 'i lang tid'), og af tegn der udtrykker kvantitet som HEL og ANDRE i betydningen 'flere'.

I (10) modificeres hovedordet i det topikaliserede nominal, nemlig FØDSELSDAG FEST, af SIN+modtager DATTER, som i sig selv er et nominal.

(10) Nominaler med hovedord og modificerende led, ODT: HEL

t _____	smk _____	? _____
SIN+modtager DATTER FØDSELSDAG FEST / HEL BØRN	BARN LAND PEG+h	STRØMME-

_____ /
TIL+sh+mv /

'Til din datters fødselsdagsfest, kommer alle børnene fra børnehaven?'

I nominalet SIN+modtager DATTER er DATTER hovedordet, og SIN+modtager modificerer hovedordet. I anden del af sætningen i (10) er HEL BØRN BARN LAND PEG+h topic og A-led. Her er hovedordet BØRN, og det modificeres af HEL og af BARN LAND PEG+h. BARN LAND PEG+h er i sig selv et nominal med BARN LAND som hovedord og PEG+h som modificerende led. Endelig er STRØMME-TIL+sh+mv prædikatet.

Prædikater kan også modificeres. I eksempel (9) er SUR prædikatet, og det modificeres af LIDT. SUR siger noget om PERSON PEG+mh. LIDT siger kun noget om SUR, nemlig om omfanget af denne følelse.

Oversigt over de særlige fagudtryk

De knap så almindelige fagudtryk der er blevet introduceret her, er:

- A-led – om det led der betegner den eller det mest aktive i en begivenhed
- aktiv hånd – den hånd der enten udfører et tegn med kun én hånd, eller er den aktive hånd i et tegn med to hænder hvor den ene er aktiv og den anden holdes stille
- argument – om de led der knytter sig til et prædikat, og som ofte har referenter, nemlig A-led, P-led og L-led
- artikulator – et organ som bruges til at lave sproglige signaler i tegnsprog
- bytegnssprog – et tegnsprog der er opstået i forbindelse med en døveskole
- emblem – en gestus som har en fast form med en fast betydning i en særlig kulturkreds

- grundform – et tegns grundform er en form der ikke er modificeret ved en ændring i bevægelsen, bevægelsesretningen eller udførelsesstedet som har en selvstændig betydning
- *home sign* – en kommunikationsform der er udviklet ved kommunikation med et døvt familiemedlem som ikke bruger et egentligt tegnsprog
- hovedord – om det semantisk mest afgørende led i et nominal eller om prædikatet i forhold til de led der modificerer prædikatet
- ikonisk – et tegn eller et nonmanuelt signal i tegnsprog hvis form kan delvist forklares ud fra dets betydning
- L-led – et led der udpeger et sted ved verber som EKSISTENS
- landsbytegnssprog – et tegnsprog der er opstået i et område, i reglen på landet, med en særlig stor koncentration af døde
- locus (flertal: loci) – en retning ud fra tegnsprogstaleren som bruges til at repræsentere en referent
- modificerende led – led der modificerer et hovedords betydning og kun har relation til andre ord i sætningen gennem dette hovedord
- modifikation – en ændring i et tegns bevægelse, bevægelsesretning eller udførelsessted som har en selvstændig betydning, eller den betydningsændring i hovedordet som et modificerende led fremkalder
- nominal – om et led bestående af et eller flere ord der tilsammen udpeger det der tales om
- nonmanuel – sproglige signaler der ikke udføres med hænderne, men med fx ansigtsmimik eller hovedbevægelser
- P-led – om det der betegner den eller det mest passive (mindst aktive) i en begivenhed
- prædikat – om hovedordet i det der siges om topic
- referent – en enhed (menneske, genstand, sted, tidspunkt, tidsperiode, begreb) som en sprogbruger taler om på et givet tidspunkt
- rolleskift – signalering af at det tegnsprogstaleren siger eller gør, skal forstås som en anden persons tale eller handling, eventuelt som tegnsprogstalerens egen tale eller handling på et andet tidspunkt. Rolleskift kan også ske til dyr og til genstande med ”eget liv”.
- talesamtidig gestik – gestik som forekommer sammen med tale

- topic – om sætningens emne
- topikaliseret led – om et eller flere særligt markerede led i starten af en sætning som sætter rammen for sætningens begivenhed

- Castberg, Peter A. 1809. *Om Tegn – eller Gebærde-Sproget med hensyn paa dets brug af Døvestemme og dets anvendelighed ved deres undervisning I*. Copenhagen: Andreas Seidelin.
- Castberg, Peter A. 1810. *Om Tegn – eller Gebærde-Sproget med hensyn paa dets brug af Døvestemme og dets anvendelighed ved deres undervisning II*. Copenhagen: Andreas Seidelin.
- Castberg, Peter A. 1811. *Om Tegn – eller Gebærde-Sproget med hensyn paa dets brug af Døvestemme og dets anvendelighed ved deres undervisning III*. Copenhagen: Andreas Seidelin.
- Engberg-Pedersen, Elisabeth. 2021. Dansk tegnsprog. In E. Hjorth, H. Galberg Jacobsen, B. Jørgensen, B. Jacobsen, M. Korvenius Jørgensen & L.K. Fahl. Red. *Dansk i samspil*, 327-340. Aarhus Universitetsforlag. (*Dansk sproghistorie*, Bind 5).
- Engberg-Pedersen, Elisabeth. 2022. Dansk tegnsprog: En ultrakort oversigt over dets historie. *Lingoblog*. <https://www.lingoblog.dk/dansk-tegnsprog-en-ultrakort-oversigt-over-dets-historie/>
- Engberg-Pedersen, Elisabeth. 2024. Exploring Danish Sign Language in the Late 1970s. *Sign Language Studies* 24:2, 357-361.
- Holm, Asger, Sven Gudman, Jan W. Rasmussen & Palle Vestberg Rasmussen. 1997. *Døveundervisning i Danmark 1807–1982*. Copenhagen: Døvehistorisk Selskab.
- Jørgensen, Johannes. 1910. *Tegnsproget: Dets væsen og dets grammatik*. Copenhagen: Gjellerup.
- Troelsgård, Thomas. Danske tegnsprogsordbøger. *LEDA-nyt* nr. 41. (<https://tegnsprog.dk/hovedside/litteratur/LEDA-Nyt.pdf>)
- Widell, Jonna. 1988. *Den danske døvekultur I-II*. Copenhagen: Danske Døves Landsforbund.